PRILOG I

F. Kanitz, RUMUNI

Poreklo Rumuna, jezik, muškarci, žene, duhovno vaspitanje, poljoprivreda, duhovnost, običaji i navike, praznoverja

Poreklo Rumuna ili Vlaha, uprkos svim naporima istorijske nauke, nije u potpunosti rasvetljeno do današnjeg dana. Nibur (Niebuhr) ih naziva zagonetnim narodom. Drugi istraživači su se utrkivali u hipotezama koje su opet vodile još protivurečnijim zaključcima. Kasnije se *Miklošič (Miklosisch) podrobnije bavi rumunskim jezikom i tako baca pravo svetlo na poreklo ovog interesantnog naroda. Smatra neutemeljenim mišljenje Šafarika (Schafarik), koji kaže da su Rumuni nastali tek u petom ili šestom veku mešavinom Geta, Rimljana i Slovena. Isto smatra i Kopitar, koji poreklo jezika smešta u vreme kada su Rimljani prvi put kročili na istočnu obalu Jadranskog mora.*

Po Miklošiču poreklo, rumunskog jezika datira od početka drugog veka, kada su se rimski kolonisti naselili na levoj obali Dunava. On istražuje i istorijski dokazuje da su Rumuni iz petog i šestog veka bili romanizovani Dačani i Geti i da njihov prodor iz Dakije koju je osnovao Aurelijan u Meziju na desnoj obali Dunava (Dacia Ripensis) i na sever treba tumačiti osvajanjem istočnih zemalja od strane Slovena u petom veku. Upravo u to doba izvršena je i dačko-rimska kolonizacija Makedonije te nas stoga jedan isti jezik sprečava da smatramo da su makedonski Vlasi (Cincari) različitog porekla od dačkih Rumuna.

Vlasi su banatsku visoravan kolonizirali još pre hiljadu godina. Bili su nomadi i tek u XVIII veku su se nastanili u selima; nazivaju se Fraduci. Mnogobrojni Vlasi su u XVII veku pod Kantakuzinima emigrirali u Mađarsku. Prebivali su u planinskim oblastima kao radnici, čobani, rabadžije i drvoseče i zvali su se Bufani. Od Fraduka se razlikuju po nošnji, a od 1848. se kao i prethodni nazivaju Rumuni.

O starim Dačanima i Getima znamo jedino iz rimskih spisa, naime da su negovali kult Zalmoksisa, čije su glavne dogme bile: besmrtnost duše, borba protiv materijalizma, sklonost ka monaštvu, čednost žena – činjenice koje ukazuju na nordijski uticaj. Verovanje u selidbu duše u drugi svet posebno je raspirivalo junaštvo ratnika.

Julijan ih naziva najborbenijim žiteljima koji su ikada postojali i tu požrtvovanost pripisuje njihovim verovanjima. Sa Rimljanima su došla i njihova božanstva, čiji kult je prikazan u umetnosti. Ostaci spomenika – u svakom slučaju samo šematski – pokazuju da su Rumuni Dakije u toku samo nekoliko vekova postigli dosta visok stepen kulture. Pouzdane istorijske podatke o prekodunavskim Rumunima dobijamo tek početkom XIII veka. Treba pretpostaviti, međutim, da je masa romanskih Dačana nakon varvarskih osvajanja Dakije izbegla na Karpate gde se i nastanila.

Invazijom Mađara, Pečenega i Kumana, vlast Bugara na levoj obali Dunava bila je prekinuta. U XII ili XIII veku došli su transilvanski Vlasi i, pod Nigerom, kolonizovali zemlju. Oni su osvojili i obnovili Trgovište, Bukurešt i druge gradove. Njihove predvodnike birao je narod. U to vreme su priznavali vrhovnu vlast Mađarske. Galicijski kneževi vladali su u XII veku Vlasima, Slovenima i Pečenezima, koji su živeli u jednom delu Besarabije i u Moldaviji. Tatarska najezda je tome učinila kraj. Zemlja je potpuno opustošena. Ugarski kralj Ludovik je u XIV veku ponovo potisnuo varvare preko Dunava. Vlasi, koji su vodili miran život iza krševitog masiva Transilvanije, pohrlili su sada u primamljivu prostranu ravnicu. Pod vodstvom Dragoša i Bogdana, nastanili su se u oblastima od Moldavije pa sve do reke Prut. Izmešali su se sa slovenskim življem – izgleda da su Sloveni bili aktivni u njihovom pokrštavanju – primivši tako pojedine njihove običaje i navike. Neke su napustili, neke odbacili, a zatim krenuli u osvajanje starih gradova i pod Bogdanovim naslednicima osnovali nezavisnu kneževinu Moldaviju.

Stara slovenska shvatanja su se, međutim, zadržala u obe zemlje i slovenski jezik je do XVII veka ostao zvanični jezik kao i jezik crkve. Dokumenti vlaških i moldavskih kneževa do Đorđa Rakocija I (George Rakoczy) svedoče o tome. Šafarik (Schafarik) kaže da su sve titule i sudski činovi imali slovenske nazive, npr. Veliki Ban, Veliki Dvornik, Veliki Vizičar, Veliki Stolnik, itd. Slovenski uticaji na rumunski jezik Miklošič dokazuje na dva načina: kroz upotrebu slovenskih sufiksa u formiranju reči kao i kroz značajan broj starih slovenskih reči u rumunskom lingvističkom blagu. Uzalud se današnji Rumuni trude da očiste jezik od starih slovenskih reči i da ih zamene drugim iz romanskih jezika, npr. reč *crai* sa *rege* „kralj”, *dobitoc* sa *animal* „životinja” itd. Slovenski nazivi koje narod koristi stotinama godina će se, sudeći po zakonima istorije jezika, održati.

Gramatička forma rumunskog jezika pozajmila je iz latinskog ne samo pravila, već i najveći deo leksičkog blaga. Sa druge strane, rumunski pokazuje lingvističke fenomene koje treba pripisati elementima starosedelaca. Prema interesantnom tumačenju Miklošiča, reč je o srodstvu sa današnjim albanskim, dakle sa starim ilirskim. I dan-danas rumunski pokazuje neke srodnosti sa albanskim i poseduje mnoge zajedničke reči. Jezičko blago uključuje još i mađarski, dok u aromunskom dijalektu (cincarski) postoje i grčki elementi.

* * *

U našem opisivanju Rumuna posebno ćemo se pozabaviti Rumunima iz Srbije. Muškarci su uglavnom srednjeg rasta. Oni niskog rasta su izuzetak. Telo im je gipko, udovi pravilni, profil često čist i plemenit, oči – pod emocijama – živnu, ponekad sa lukavim sjajem i uglavnom crne, usta finih linija pokazuju bele zube ispod gustih brkova. Kosa gusta, crna i duga uokviruje mrku i izražajnu glavu. Leti Rumuni nose letnju odeću od lanenog platna. Često oblače široke pantalone, ispod kolena podvezane širokim i šarenim trakama, a dole čvrsto obavijene kaišima opanaka. Široka košulja sa naborima i šarenim vezom oko vrata i na rukavima i visokom i uskom kragnom pada preko pantalona sve do kolena, a po sredini je pritegnuta manje-više širokim pojasom ukrašenim kopčama od mesinga. U Austriji ovi pojasevi su ponekad teški nekoliko kilograma. Rumuni tamo nose i šešire od filca širokih oboda, dok u Srbiji i Rumuniji skoro isključivo

šubare od vune, bele ili crne. Zimi, međutim, umesto pantalona od lanenog platna nose se vunene pantalone, a odelo od krzna štiti gornji deo tela od mraza. Debelo odelo od belog ili braon platna sa šarenim vezom upotpunjuje odeću za loše vreme.

Rumunska žena lepotom i gracioznošću tela kao i pokretima podseća na klasičnu Rimljanku. Oblik glave i lica, linija nosa i usta su nalik na antičke statue koje se u velikoj meri nalaze u staroj Dakiji. Oči obično crne pokrivene dugim trepavicama i uokvirene gustim obrvama daju licu idealan izraz, koji prerasta u uzbuđenje naročito u plesu. Loš običaj nanošenja bele i crvene šminke na obraze, kao i bojenje obrva, monotonizuje svež i prirodan ten mladih devojaka. Duga kosa koja ravno pada, predstavlja osobit ukras. Nezi kose posvećuje se posebna pažnja. Grupa mladih Rumunki koje se vraćaju sa izvora pruža upečatljivu sliku. Gipke i elastične forme tela poprimaju divnu plastičnost ispod duge, bele odežde, koja ipak nije i preduga kako bi se moglo diviti punoći nogu i malom i finom stopalu. Prsnici i naramenice na košulji ukrašeni su šarenim vrpcama. Kopča širine 6-8 cm ističe se na struku. Ova kopča drži dve kecelje koje se protežu do kolena, napred i pozadi, tako da je košulja koja slobodno pada jedini odevni predmet na kukovima. Prirodno cveće u pletenicama, kao i zlatni i srebrni novčići nanizani u đerdane oko vrata, upotpunjuju ukrase lepotica, koje nose ćupove antičkih oblika, njišući se sa pouzdanjem Rimljanki.

Rumunska žena se u velikoj meri ne neguje. Ponekad uzalud tražite tragove minule lepote. Sa najmanjim detetom u korpi koju nosi na glavi, sa još nekim drugim teretom na leđima, koračajući brzo sa vilom u ruci i ritmično mašući levom rukom, ona samo svojim lakim i gipkim korakom svedoči o svom rumunskom poreklu. Ona takođe čuva neokaljanu čistotu običaja po kojoj su hvaljene rumunske devojke. Vreteno je pratilac Rumunke od najmanjeg uzrasta. Rumunka je, kao i Srpkinja, potčinjena svom suprugu. Najveći deo poslova u domaćinstvu, rad u vrtu, polju i šumi, tkanje i bojenje tkanine i domaćinstvo za nju je njena briga. Osim toga, jako je marljiva u ispunjavanju svojih majčinskih obaveza. Ovde stalno govorim o seoskom stanovništvu. Sasvim drugačija je slika koja se stiče o rumunskoj ženi iz viših klasa. Ko ne poznaje žene južnjačkog tipa, kokete i obožavateljke luksuza koje iz godine u godinu pune

banje na Rajni, uspešno se noseći sa Parižankama! Ipak i u gospodskim krugovima postoje izuzeci, koji rečito govore o prirodnosti rumunske žene – da pomenem samo jednu – Kneginja Dora od Istrije, koju obožava cela kulturna Evropa, jedna izuzetna žena kako po svom duhu tako i po sentimentu.

Mnogo gore stojimo u Rumuniji sa duhovnim vaspitanjem omladine. Kao i u Bugarskoj, jedva da postoje prvi elementi osnovne škole. U Srbiji, međutim, vlada se brine o otvaranju škola za sve nacionalnosti – *naravno na srpskom jeziku kao nastavnom jeziku*. Pod boljarskom administracijom u Rumuniji i austrougarskim vlastima u Transilvaniji i Banatu, rumunski etnički karakter se dobrim delom nije mogao formirati. Potomci Geta i Dačana, čije pokoravanje je Rim koštalo silnih napora i kojima su antički pisci pridavali herojske vrline, danas su većinom prepredenjaci, kukavice, sirovi i lenji. Rumun otvoreno izbegava borbu i svađu. Sa druge strane, međutim, vreba da opljačka ili ubije. Uobičajena kazna batinanjem koja mu je određivana i za najmanji prestup – uništila mu je osećanje časti. U tome da ne radi ništa i da pije rakiju, sastoji mu se svekolika radost života. Trgovinom i prevozom voća – prevoz, tj. rabadžisanje, omiljeno mu je zanimanje – zarađuje za život. Novac koristi za kupovinu drva, odeće, stoke za vuču i za još neke sitne potrebe koje žena ne može da mu ispuni. Potreba za kapitalom mu je strana. Rumun je jako skroman u svojim potrebama. Njegovo prirodno dobročinstvo je izuzetno i lako bi se moglo ostvariti samo da je koncepcija crkve i škole bolja. Rumun ima puno talenta za mehaničke poslove u izgradnji vodenica, kuća itd, koje spolja ukrašava svakojakim drangulijama. Na vratima i prozorima koji gledaju na ulicu veoma često se pojavljuju skulpture, što ukazuje na jako osećanje forme. Rumunu ponos zabranjuje prosjačenje. Predusretljiv je prema strancima i sa zadovoljstvom prima poklon – ukoliko veruje da ga zaslužuje – i prijateljski zahvaljuje bez prethodnog razgledanja poklona. Usled povoljne činjenice što je izjednačen sa drugim nacijama u Srbiji i života u slobodi, karakter Rumuna u Srbiji počinje da se modifikuje u dobrom pravcu. Suprotno svojoj braći nomadima i čobanima iz Transilvanskih Alpa, on se vezao za zemlju i tako se otarasio lenjosti, svog glavnog nedostatka. Vredan je i njegova letina

je mnogo puta bolja od one o kojoj se brine Srbin, dostižući tako nivo rođenih poljoprivrednika – Bugara.

Poljoprivreda se svodi na gajenje kukuruza, nešto pšenice i ječma. Racionalno đubrenje, moderne poljoprivredne alatke, Rumun iz Srbije uopšte uzev, ne poznaje. Uzgoj žitarica se obavlja uz pomoć konja. Među voćkama naročito se ističe šljiva. Vinova loza se gaji bez neke posebne nege. Stoka, posebno svinje i ovce, hranu nalazi u šumi i polju, u toku zime se hrani šašom i senom. Nomadski život čobana u toku leta, obilaženje polja i noćenje pod vedrim nebom najviše odgovara skromnoj prirodi Rumuna. Kukuruz je glavni prehrambeni proizvod Rumuna, i stoga ga skoro isključivo i gaje. Od kukuruza se pravi hleb, slane pogače koje se peku na ulju sa slaninom i zovu se *mămăligă*, koja je njegovo omiljeno jelo. Ovčji sir, crni luk, slanina, voće i riba predstavljaju glavni repertoar njegove kuhinje. Vino i rakija – koje konzumira ponekad više nego što treba – njegovo su piće. Mleko se koristi jako malo zbog višednevnog posta istočne crkve, kojega se strogo pridržava. Rumun je sujeveran. Njegova religija – usled relativno niske kulture svojih sveštenika – jeste striktno spoljašnja potreba za ispunjenjem formi ceremonijala, a ne prodiranje u moralnu suštinu hrišćanstva, i kao takva za njega predstavlja glavnu stvar.

Poput laičkih sveštenika Bugara i Srba, i rumunski pop je više seljak nego bogoslov. Sva njegova nauka svodi se na mehaničko čitanje liturgije i njegov odnos sa narodom je isti onakav koji sam pokušao da opišem kod Srba.

Slavljenje kućnog sveca kao i kod južnih Slovena igra glavnu ulogu u kalendaru Rumuna. Biti izabran za kuma na krštenju deteta predstavlja osobitu čast. Kum od gostiju sakuplja razne darove, a isto čini i kum na svadbi. Svadba se proslavlja sa posebnom pompom. Sve se potroši da bi se zadovoljili zahtevi svatova. Nevesta se pojavljuje bogato okićena. Sve svoje bogatstvo u novčićima nosi u kosi ili oko vrata. U nekim rumunskim krajevima nevesti se na dan venčanja odseca pletenica. To se događa u kućnoj pivnici i nakon toga mlada stavlja maramu udate žene. Slavlje traje tri dana, pa i duže. Svirka, igra i pesma traje bez prestanka. Svirači su kao i kod svih naroda evropskog Istoka, Cigani. Pesma Rumuna je melanholična i ne previše melodična. Poezija im je bez osobitog elana, i kao i književnost, na

jako primitivnoj lestvici. Vlaška igra se pomalo razlikuje od slovenske igre zvane *Kolo*. Naziv joj je *horă*. Postoji još i jedna vrsta valcera koji se igra poskakujući udvoje.

Čudno, ali i rumunske sahrane u mnogim elementima liče na pogrebne običaje u gotovo celoj istočnoj Evropi. I kod Rumuna se pojavljuju odmah nakon smrti ili još i pre smrti plaćene narikače koje 24 sata ili čak nekoliko dana svojim tužbalicama i naricaljkama stvaraju posebnu atmosferu sve do groba. Rođaci pokojnika prihvataju njihove bolne tužbalice, koje su često veoma poetične na ovom tužnom koncertu. Pokojniku se u sanduk stavljaju tri predmeta: kolac za prelaz reke Jordana, jedna marama za njega samog i druga za Sv. Petra na vratima raja. U raku se stavlja vino i hleb da pokojnik ni u čemi ne oskudeva ni na onom svetu. Parastos se obavlja sa velikom pompom. On se ponavlja nakon šest nedelja, posle godinu dana, kao i za pet godina. Tu i tamo je rašireno verovanje u vampire. To je naročito vezano za riđe muškarce koji bi se mogli pojaviti u bilo kom obliku, u liku psa, žabe, miša, stenice, i sa uživanjem sisati krv lepih devojčica. Okivanjem kovčega ekserima ili snažnim ubodom pokojnika kocem smatra se da su mrtvaci učinjeni bezopasnim. Sujeverje Rumuna uvodi u život kao što ga iz života i izvodi. To je njegov stalni pratilac tokom celom zemaljskog života.

U veoma zanimljivom članku „Godina i dani u običajima i navikama Rumuna iz Transilvanije” profesora Šmita nalazi se mnogo interesantnih zaključaka o njima. Na osnovu velikog broja, od kojih je Vitez od Borga mnoge saopštio u članku „Sa Istoka austrijske monarhije”, str. 119. uviđa se ista stvar. Mnoge od izreka rumunskog naroda imaju sličnosti sa izrekama germanskih naroda. Polazeći od naših zapažanja o karakteru Rumuna treba neosporno konstatovati da će njihovi mnogo kuđeni stari običaji nestati onoga trenutka kada njihovo potpuno zaostalo obrazovanje bude od strane raznih vlada podignuto na viši nivo u skladu sa zahtevima našeg vremena. Srbija je u tom pravcu pre dosta godina napravila uspešan početak dajući Rumunima ista prava kao i etničkim Srbima, za razliku od Rumuna plemića i boljara, koji prema Rumunima u svojoj zemlji postupaju nedostojno, kao prema robovima, kao i za razliku od Rumuna iz Transilvanije, gde oni uzalud traže politička prava od ugarskih gospodara.